

ceride

Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies

Cilt/Volume 2 • Aralık/December 2024 • No. 2

Editör'den

SELİM KARAHASANOĞLU

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of History

(selim.karahasanoglu@medeniyet.edu.tr), ORCID: 0000-0002-6112-730X

Karahasanoğlu, Selim. "Editör'den." *Ceride* 2, no. 2 (Aralık/December 2024): sayfa/pp vii/xxix.
DOI: 10.5281/zenodo.15073380

İşbu [1]259 senesi mâh-ı Şa'bân-ı şerîfin 12'nci, Ağustos'un 24'üncü günü oğlum
Yusuf Râif dünyaya kadem bastı. Allah-ı azîmü'ş-şân ömrünü tavîl ve aklını
müzdâd-ı kesîr idüp ulemâ-i âmilînden fukarâ-yı sâbirînden ağniyâ-i şâkirînden eyleye.
Fî 24 Ağustos sene [1]259/12 Ş[a'bân] sene [1]259 [7 Eylül 1843].

[12]61 senesi Mart'ının 28. günü oğlum Osman Câmi Efendi dünyaya kadem bastı.
Mevlâ-yı müteal ömrünü mezîd ve aklını kesîr idüp ulemâ-i âmilînden fukarâ-yı
sâbirînden ağniyâ-i şâkirînden eyleye.
Fî 28 Mart sene 1261 [9 Nisan 1845].

1265 senesi şehr-i Rebiülâhîrin 23. gecesi ki, sebt gecesi saat sekizde kızım
Fâtıma Ganîme dünyaya kadem bastı. Allah-ı azîmü'ş-şân hazretleri ömrünü
mezîd ve aklını kesîr iderek erzâk-ı ganîmet ile müşerref eyleye.
Martın beşinci gecesidir. Sene [1]265 [17 Mart 1849].¹

Babam Hüseyin Baykara Karahasanoğlu'nu 2007'de kaybettiğimizde; kah-
verengi, meşin, şifreli çantasını açtım. Çantada babam ve ailemiz için önem-
li bazı resmi evrak vardı. Şaşırtıcı biçimde, içerisinde küçük bir de kağıt

1 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 198, vr. 81a.

Tübingen Üniversitesi'ndeki 300'e yakın Türkçe yazma üzerinde çalışmamı kolaylaştıran, bu do-
ğum kayıtlarına da erişmemi sağlayan kütüphanenin Doğu yazmaları bölümü sorumlusu Timo Block-
sdorf'a teşekkür ederim.

buldum. Babam, kağıtta çok sevdiğim babaannemin 1985'teki ölümünü ve toprağa verilmesini *ay, gün ve saat* vererek kayda geçirmişti: "Annenin ölümü: 29 Ekim 1985, sabah 5'te. 1 Kasım 1985 Cuma, toprağa verildi." Babam hatıralarını yazmadı, günlük de tutmadı; ancak annesinin ölümünü bir kağıt parçasına not etmiş ve bu kağıdı belli ki en az resmi evrak kadar önemsediyğinden tam 22 sene saklamıştı. Büyüklerin ölümünden sonra çantalarını, sandıklarını karıştırmak bana has değildir! Gündüz Vassaf da çocukluk anılarını anlattığı kitabında, dedesinin sandığını karıştırdığından bahsediyor: "Annem öldükten sonra Levent'te, Çalığışu Sokağı'ndaki evimizin çatı katında Filibe doğumlu dedem Ali Vassaf Efendi'den kalma sandıkta, kırmızı kurdeleyle sarılı bir tomar aşk mektubu buldum."²

Epigrafa aldığım doğum kayıtları, Almanya'nın köklü üniversitelerinden ve kütüphanelerinden birine ev sahipliği yapan Tübingen şehrinde karşıma çıkan 19. yüzyıl Osmanlı Balkanlarından bir sima Ali Yazıcı'ya ait mecmua-nın içerisinde küçük küçük kayıtlar; ancak benim için (besbelli ki Ali Yazıcı için de) anlamlı; zira kağıda ulaşımın pek kolay olmadığı dönemlerden bahsediyoruz. Gelimli gidimli dünyada, insanların değer verdikleri hadiseleri yahut kıymetlilerinin bu dünyaya gelişlerini ve gidişlerini kaydetmeye çabaladıkları açıktır. Kişinin doğduğunun (ve de öldüğünün) bilgisi bir yönüyle teknik ve resmîdir, bir yönüyle de duygusal ve kişisel. Yazma eserlerde karşılaştıklarımız, bu ikinci kategoriye yerleştirilmelidir. Yanı sıra, Osmanlı Arşivi'nde de doğum kayıtları bulunmaktadır. TÜBİTAK proje grubumuzla, arşivdeki doğum kaydı konulu belgelerin birer ben-anlatısı olup olmadığını tartışıyoruz. Zira arşivdeki bu belgeleri hazırlamakta olduğumuz ben-anlatıları envanterine alıp almamak noktasında karara varmaya çalışıyoruz. Osmanlı Arşivi'ndeki doğum kayıtları ile yazma eserlerin üzerindeki, oluşturulma biçimleri/imkanları bakımından da ifade ettikleri bakımından da farklı manalara gelmektedir, kanaatimce. Arşiv kaydında, "oğlum oldu, ismini falanca tesmiye ettim" demektedir padişah, örneğin. Somut bir örnek olarak, Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) aşağıdaki beyaz üzerine hatt-ı hümayununda, sadece üç ay yaşayabilecek olan oğlu Şehzade İbrahim'in 1721 başında dünyaya gelişini tam saatini de vererek müjdeleyen ifadelerine bakalım:

2 Gündüz Vassaf, *Çocukluğumla Buluşmalar: Leventnâme* (İstanbul: İletişim, 2024), 21.

Benim Vezîrim,

Bugün saât dokuzda bir şehzâde-i civânbahtım dünyâyâ kadem basdı. İsm-i hümâyûnun İbrahim tesmiye eyledim.

Hak celle ve alâ mübârek eyleyip cümlemize dünyevî ve uhrevî murâd-ı maksûdumuza nâil eyleye. Âmin. Bi-hürmet-i Seyyidi'l-mürselîn. Mehterhâ-ne çalınmak ve toplar atılmak üzere bu saât tenbîh edesin.³

Belgenin içeriğindeki kişiselliği ve düpedüz bir ben-anlatısı olduğunu yadsıyor değilim; ancak böylesine bir belgedeki doğum bildirimi pekala siyasi bir anlam da içerebilir. Bu anlamda, bu bilgi teknik ve resmîdir de. Zira oğlan çocuk doğumunun yani bir şehzadenin dünyaya gelmesinin hanedanın devamı gibi meselelerle de bağı vardır. 51 çocuklu da (18'i erkek) olsa, çocuklarının önemli kısmı küçükken vefat eden III. Ahmed için bile böyle bir risk vardı. Toparlayacaksak, bahis konusu şehzade doğumu olduğunda, analık-babalık-evlatlık içerimlerinin ötesinde; doğum bildirimi/kaydı/belgesi, bir devlet meselesine de dönüşebilir. Bununla beraber, kızı ya da oğlu dünyaya gelen sıradan birinin, elinde sahip olduğu bir ya da birkaç kitabın boş sayfasına duygularını dökmesi başka bir kategoridir. Aynı şekilde, padişahın oğlunun sözgelimi sünnetini konu alan bir belge de kişisellik barındırmasının ötesinde yoğun bir bürokrasi, teşrifat, seremoni de gerektirdiğinden ağır ve tantanalı bir resmi devlet törenini de yansıtabilir. Sıradan bir Osmanlı içinse sünnet organizasyonu büyük oranda bireysel ve kişiseldir.

1. Almanya Araştırma Seyahatimden Notlar

Üçüncü sayımızda Münih, Gotha ve Berlin araştırma seyahatlerimin neticelerini paylaşmıştım.⁴ Bu sayımızda ise yine Almanya kütüphanelerinde devam eden araştırmalarım esnasında karşıma çıkan kişisel anlatılarla yazımı açıyor, üçüncü sayıda kaldığımız yerden, Almanya araştırma seyahatlerimin neticelerini paylaşmaya devam ediyorum. Bu kez esas olarak Tübingen'de-

3 BOA, AE. SAMD. III, 225/21732. Belgeye dikkatimi çeken de, transkripsiyonu yapan da Kemal Gurulkan'dır. 8 Ocak 1721'de doğan şehzade İbrahim, aynı senenin 5 Nisan'ında hayatını kaybetmiştir. Bkz. Şaduman Tuncer, *Sultan III. Ahmed: Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti* (İstanbul: Timaş Akademi, 2023), 403. Çocukların tam listesi için bkz. 398-404. Burada yer verdiğim hatta atfı ve kısmi transkripsiyon için bkz. Tuncer, *Sultan III. Ahmed*, 407.

4 Selim Karahasanoğlu, "Editör'den," *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies* 2, 1 (2024): ix-xxi. Münih araştırma seyahatim müddetince, evimde hissetmeme yardım eden Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu'na teşekkür ederim.

ki bulgularımı paylaşacak ve Berlin'de karşılaştığım Sıdkî Emetullah Hatun'a (ö. 1115/1703) ait bir tarih düşürme ile tamamlayacağım. Tübingen seyahatimin en dikkat çekici bulgularından biri, epigrafa içerisinde üç çocuğunun doğum kaydını aldığım Ali Yazıcı'ya ait bu mecmuadır. Ali Yazıcı'da rastladığımız kayıtlar, bildiğimiz ceride formatına⁵ işaret etmektedir. Bu kayıtların hacmi daha fazla olsaydı, Ali Yazıcı'nın ceridesi/günlüğü ile karşı karşıyayız diyebilirdik. Şimdi bu mecmuaya biraz daha yakından bakalım.

1.1. Tübingen'de Ali Yazıcı'ya Ait Mecmua:

Bahse konu eser bir şiir mecmuasıdır.⁶ Bununla beraber, gazellerin, koşmaların, terciibentlerin yanı sıra, içerisinde Ali Yazıcı'nın evladına ait doğum kayıtlarına, biraderine ilişkin bilgiye, sürgününe, seyahat güzergahına dair detaylara da rastlayışımız eseri bu derginin kapsam alanına sokmaktadır. Notlarından kendisinin bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde Serfiçe'den (Servia) olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın sahibi, kimliğini dördüncü varakta şöyle açık etmektedir.

Virmem mecmuamı eller[e]
Ko ne dirlerse benim çü diyeler

Lekelerler lekeler korkum odur
*Dâmen-i pâkini kir eyleyeler.*⁷

- 5 Elimizde en iyi bildiğimiz standart ceride örnekleri olarak Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi'nin (ö. 1736), Sıdkî Mustafa'nın (ö. 1790-1), İmam Hafız Mehmed Efendi'nin (ö. 1815'ten sonra), Sıdkîzade Mustafa Hamid Efendi'ninkiler (ö. yakl. 1850), sayılabilir. Her bir eser hakkında teferruatlı bilgi için sırasıyla bkz. Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013); Madeline C. Zilfi, "Bir Müderrisin Günlüğü: Osmanlı Biyografi Çalışmaları İçin Yeni Bir Kaynak," çev. Selim Karahasanoğlu, *Doğu Batı* 20 (2002): 184-94; Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001); Semra Çörekçi, "A Methodological Approach to Early Modern Self-Narratives: Representation of the Self in Ottoman Context (1720s-1820s)" (Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2022), 137-218.
- 6 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 198. Erişim tarihi: 10 Kasım 2024, <https://opendigi.ub.uni-tuebingen.de/opendigi/MaVII198#p=1>. Katalog kaydında eserin başlığı şiir mecmuası [*Gedichtesammlung*] olarak kaydedilmiştir.
- 7 İtaliyet beyit, Gelibolulu Mustafa Âlî'dendir (ö. 1600). Bkz. Bahadır Özkan Bahar, "Klasik Türk Şiirinde "Pâk-Dâmen" İfadesine Dair Bazı Tespitler," *ESTAD: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6, 1 (2023), 233. Özkan Bahar, beyti günümüz Türkçesine şöyle aktarıyor: "Korkum odur ki seni lekelerler ve temiz eteğini kirletirler."

Sâhib ve mâlik, ...

Bâlî Voyvoda Mahallesi'nde, Selîm

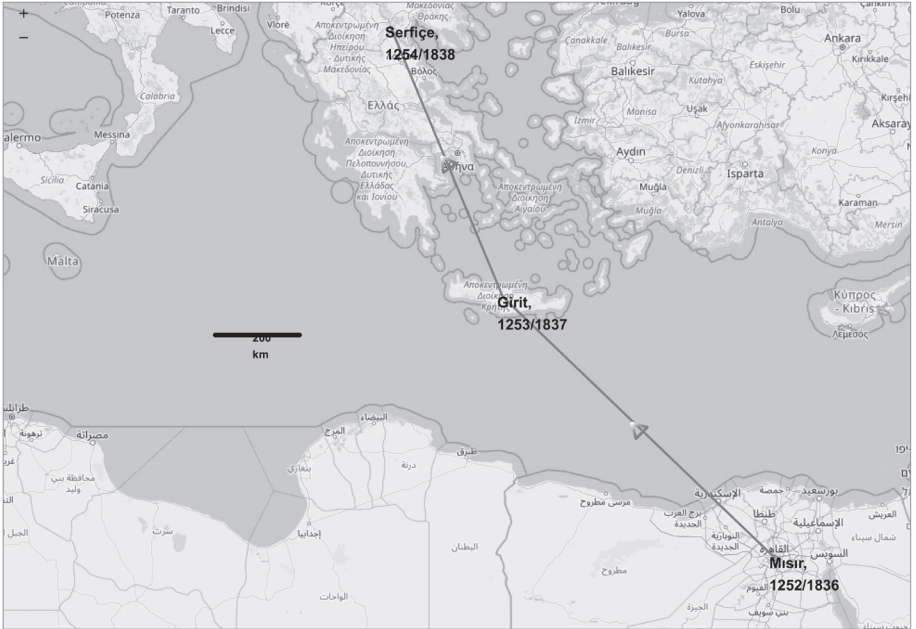
Yazıcı zâde Alî Yazıcı'nın

Mecmûasıdır.

17 C. sene 1266 [30 Nisan 1850].

Yazmanın hemen başında, Ali Yazıcı'nın hayatının bir kesitine ilişkin kimi bilgiler ediniyoruz. Bunlar, hayatından sekiz seneyi kapsayan hadiselerdir: Buna göre 1252'de (1837) Mısır'a gitmiştir. Takip eden sene (Ağustos/Eylül 1838) buradan firar yoluyla Girit'e gidip, oradan da Serfiçe'ye döndüğüne göre, Mısır'a olağan bir sebeple gitmiş değildir:

[12]52 senesinde Mısır-ı dâru'n-nasr'a gitmişim. [12]53 senesinde Ağustos'unda Mısır'dan firâr-birle Girid cânibine gelmişim. [12]54 senesinde vatan-ı asliyem olan Serfice'ye gelmişim.⁸

Harita 1: Mısır'dan Serfiçe'ye Güzergah⁹

8 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 198, vr. 1a.

9 Yer verdiğim üç haritayı oluşturan Yunus Uğur'a teşekkür ediyorum.

1254'te Serfiçe'ye geldikten sonra evlilik kısmet olmuştur: "[12]55 senesinde teehhül eylemişim."¹⁰ Dört sene müddetince kaydetmediği bir doğum yoksa ilk bebeği Yusuf Râif'tir.¹¹ Yusuf Râif, memleketi Serfiçe'de; diğer çocukları Osman Câmî ile Fâtıma Ganîme ise Hama'da dünyaya gelmiştir.

Ali Yazıcı memleketinde uzun kalamaz. Altı sene sonra yine memleketinden uzaklaşmak durumunda kalmış ve Hama'ya gelmiştir. Serfiçe'den niçin ayrılmak durumunda kaldığını bilmiyoruz; ancak belli ki nahoş sebeplerledir. Bir atama münasebetiyle yahut seyahat değildir. Şu kaydından anlaşılıyor ki, Serfiçe eski muhassılı Mustafa Bey istediği için vatanından ayrılmak durumunda kalmaktadır:

[12]60 senesi harmanının 24. Yevm-i Pazarertesi Serfice Muhassıl-ı sâbıkı Mustafa Bey arzusuyla vatan-ı asliyemden huruç, Beriyyetü's-Şâm tarafında Hama şehrine azimet itmişim. Allahu zülcelal hazretleri berren ve bahren selametler ihsan idüp küşad-ı tarik eyleye. Âmîn.

24 Harman sene [1]260/21 Receb sene [1]260 [6 Ağustos 1844].

Ayrılık her sene sebeple olursa olsun, klasik ceride formatında rastladığımız türden güzergah detayları dahi mecmuada verilmektedir. Ali Yazıcı, 1844 yılının 17 Ağustos'unda başladığı seyahatini, Golos-Bülbölce-İzmir-Antalya-Alanya-Kıbrıs-Beyrut-Trablus yoluyla, 22 Eylül'de tamamlayarak, 35 günde Hama'ya ulaşmıştır:

[12]60 senesi Ağustos'un beşinci Cuma ertesi Golos'dan hareket ferdası Pazar günü Bülbölce'ye vâsıl ve sekizinci Salı günü Bülbölce'den hareket olunub, 11. Cuma günü mahruse-i İzmir'e vâsıl ve 15. Salı günü ahşamı İzmir'den hareket, 21. Pazartesi günü Antalya'ya huruc ve 23. Çarşamba günü Antalya'dan hareket 25. Cuma günü ale's-seher Alanya'ya vâsıl ve 27. Pazar günü Alanya'dan hareket-birle, 29. Salı günü bade'z-zuhr Kıbrıs Ceziresi'ne vâsıl ve Eylül'ün ikinci Cumartesi günü Beyrut'a vâsıl, dördüncü Pazartesi hareket beşinci Salı günü Trablus'a vâsıl ve altıncı Çarşamba günü Trablus'dan hareket, onuncu Pazar günü Hama'ya vâsıl olmuşum.

10 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 198, vr. 1a.

11 Bkz. epigrafta 1 nolu doğum kaydı.

Harita 2: Serfiçe'den Hama'ya 35 Günlük Seyahatin Güzergahı,
© OpenMapTiles © OpenStreetMap contributors

Atama yahut sürgün her ne saikle olursa olsun memleketinden ayrı düşen diğer Osmanlılar gibi Ali Yazıcı'nın da gündemi sevdiklerinden haber almak, onlara haber ulaştırmaktır. Peki iletişim ve ulaşım teknolojilerinin kısıtlı olduğu o günlerde bu haberleşme nasıl gerçekleşecektir? Mektubun memlekete ulaşması için her durakta güvenilir isimlere (ehibbâ) ihtiyaç duyulmaktadır. İşte Ali Yazıcı için bu isimler: Kıbrıs'ta Kahveci Mustafa Ağa, Karantina kâtibi Ali Efendi, mağaza sahibi Kaptan Yanaki; İzmir'de Hacı Şerif Ağa, Giritli Kahveci Bahri Baba; Golos'ta Yakup Ağa. Bu isimleri hatırlardan çıkmaması için mecmuaya not eden Ali Yazıcı, belli ki geliş yolunda her bir durakta onlarla anlaşmış; Hama'ya vardığında mektubunu ulaştırmaları için bu kendileriyle sözleşmiştir.

Tam da Ali Yazıcı'nın mektuplarının Serfiçe'ye ulaştırma kaygısı güttüğü yıllar Osmanlı Devleti'nde posta teşkilatının profesyonelleştiği yıllardır; ancak kendisi haberlerini emanetçiler vasıtasıyla ulaştırma yolunu tercih etmiştir veyahut belki de buna mecbur kalmıştır.¹² Mektuplar büyük oranda deniz yoluyla gidecektir. Bulunduğu bölgeden, yani Beriyyetüşşam'dan yola çıkacak mektup, Kıbrıs, İzmir ve Golos üzerinden Serfiçe'ye ulaşacaktır. Kıbrıs ve İzmir'de bu isimler birden fazladır:

¹² Osmanlı'da deniz yoluyla posta taşımacılığı hususunda bkz. Tanju Demir, "Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları," *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17 (2005): 1-17.

Vatan-ı asliyeme Beriyyetüşşam'dan mektûb irsâl ideceğimde, iskelelerde bulunan ehîbbâlara gönderileceğinden hâtırdan ferâmûş olunmamak için heman bu tarafa kayd şud.

Kıbrıs'ta gümrük kurbunda Kahveci Mustafa Ağa'ya,
Kıbrıs'ta Karantina kâtibi Ali Efendi'ye,
Kıbrıs'ta gümrük kurbunda Kapudan Yanaki'ye, sâhib-i mağaza,
İzmir'de Şeytan Çarşısı'nda Kadioğlu Hanı'nda Hacı Şerîf Ağa'ya,
İzmir'de Bahri Baba'ya Saman İskeleyi'nde kahveci Girdli,
Golos'ta Yakup Ağa'ya.¹³

Harita 3: Beriyyetüşşam'dan Serfiçe'ye Mektup Güzergahı

Bir yerde kardeşi Zekerîyya Efendi ile ilgili bir kayda da rastlıyoruz:

Biraderim Zekerîyya Efendi işbu [12]69 senesi mâh-ı Kânun-ı sanînin 17. günü Manastır'dan Kahire-i Mısır'a râh-ı azimet eyledi.
17 Kânûn-ı sâni Sene [12]69, eyyâm-ı Salı [29 Ocak 1854].

13 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 198, vr. 80a.

Bildiğimiz ceride formatı derken kastım tam da bu tür kayıtlardır. Ali Yazıcı'nın notlarının her biri bana da daha önce bildiğimiz Osmanlı günlüklerindeki formatı hatırlatmaktadır. Sıdkî Mustafa, biraderi Manisa'dan yanına geldiğinde aynı şekilde bunu defterine not etmişti: "Biraderim Mağnisa'dan yanıma geldi. Bârî Teâla ilm-i nâfiler ihsan idüb muammer eyleye."¹⁴

Yine bir yerde günlüklerin vazgeçilmez unsurlarından hava durumu kaydına rastlanmaktadır:

Ve sene-i mübâreke ol günü sefine[ye] kar düştü ve Arabî mâh-ı Rebiülâ-hirin yirmi üçü.

Fî 23 R. sene 69 [3 Şubat 1853].

1.2. Tübingen Yazmalarındaki Diğer Kayıtlar:

Tübingen'deki yazmalar doğum kayıtları bakımından zengindir. Ali Yazıcı dışında da muhtelif yazmaların üzerinde, başta yahut sonda, doğum kayıtlarına tesadüf edilmektedir. Müstensihler yahut yazma eserlerin sahipleri ellerine bulunan eserlerin derkenarlarına yahut başlarına ya da sonlarına gâh kendi çocuklarının, yeğenlerinin, gâh tanıdıklarının çocuklarının doğum bilgilerini kaydetmekten geri durmamışlardır. Doğum kayıtlarının düştüğü eserler gâh 16. yüzyılın meşhur Devletoğlu *Vikayename*'si, gâh *Koçi Bey Risalesi*, gâh bir çiçek risalesi, gâh *Şerh-i Pend-i Attar* olmuştur.

Şerh-i Pend-i Attar üzerindeki doğum kaydı 18. yüzyılın başlarına aittir. Ancak buradaki kayıt, notu düşenin kendi evladına ilişkin değil de bir başkasının çocuğunun doğumuna ait bir kayıt olarak karşımıza çıkıyor: "El-Hac Paşazade Ali Ağa bin Mehmed Ağa'nın kızı dünyaya geldi. Sene [1]115 [1703-4]."¹⁵ O bakımdan kişinin kendi hayatına ilişkin bir gelişme olarak alınmamalıdır. Ancak öyle anlaşıyor ki yazmalar üzerinde, kişilerin çevresindekilere ait doğum vakalarını kayda geçirmeleri dahi bir vakiadır. Bir başka doğum kaydına *Tercüme-i Manzume-i Vikaye-i Devletoğlu* üzerinde rastlarız. Kayıt 18. yüzyılın ikinci yarısında tarihlenmekte olup kaydı düşen kendi kızının doğumunu bildirir: "1180 senesi Saferü'l-hayrının 21. günü kızım Rukıyye dünyaya geldi. Sene 1180 [29 Temmuz 1766]."¹⁶

14 Zilfi, "Bir Müderrisin Günlüğü," 187.

15 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 56 [*Şerh-i Pend-i Attâr*], vr. 42a. Erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://doi.org/10.20345/digitue.26127>.

16 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 34 [Yusuf Devletoğlu, *Vikâyename*], vr. 1a. Erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://opendigi.ub.uni-tuebingen.de/>

Karşıma çıkan doğum kayıtlarının en uzununu bir çiçek kitabının üzerindedir. *Risale-i Şükufe* ismini taşıyan bir eserde, net saat vererek (akşam namazına yakın, 12'ye 15 dakika kala), oğul Seyyid Mehmed Emin'in doğumu kayda geçmiştir:

Bi mennihî'l-muîn

[1]237 senesi mah-ı Cemaziyelahirin 14. günü

Salatü'l-mağribe karîb, on ikiye onbeş dakika kala, oğlum Seyyid Mehmed Emîn Râtib bi'l-yüm-n-i ve's-saâde dünyaya teşrif eylemiştir. Fi 14 C sene 1237 Yevm-i Cuma. [8 Mart 1822]

Cenâb-ı âferînende-i cihân atvel-i ömr ihsân eyleye. Âmin.¹⁷

Vermek istediğim son doğum kaydı *Koçi Bey Risalesi*'nin ketebe (ferağ) kaydında¹⁸ 19. yüzyılda düşülmüştür. Burada notun sahibi, es-seyyid Mehmed Emîn, yeğeninin doğumunu müjdeler:

1252 senesi Mâh-ı Rebiülevvel'in 17. Perşembe günü, saat 8 kararlarında iken hemşîremiz hanımın bir kızı zuhur eyledi. Rabbim teala hazretleri tûl-i ömr ile muammer eyleye. Amin.

Fî 17 Ra sene [1]252 [2 Temmuz 1836].¹⁹

Son olarak, doğum kayıtlarından bağımsız olarak, 19. asra ait bir tarik defterinde not sahibi, defteriyle hemhal olduğu günlerde, havanın nasıl olduğundan bizi haberdar etmekte; güneş ışığı az, ortam karanlık diyerek o günlerdeki meteorolojik vaziyeti aktarmaktadır. İstanbul'da hava durumundan, sis bastığından eğer rüzgar esmezse halin duman olacağından (!) bahseden bir kayda rastlıyoruz:

Sene [12]73 [7 Aralık 1857]. Teşrîn-i sâninin 25'inden Kanun-ı evvel ibtidâsına kadar üç gün mikdârı bi-hikmetillah Der-saâdet ve etrâfı ziyâde duman

opendigi/MaVII34#p=1. Devletöğlü Yusuf ve *Vikâyenâme* üstüne bkz. Mustafa Özkan, "Devletöğlü Yusuf," *TDVİA*, erişim tarihi: 12 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devletoglu-yusuf>.

17 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 25 [*Risale-i Şükufe*], vr. 1a. Erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://opendigi.ub.uni-tuebingen.de/opendigi/MaVII25#p=1> Buradaki saatin ezani saat olduğuna, yani yeni günün akşam ezanı sonrası başladığına dikkat çekelim. Alaturka saatte 00:00 akşam ezanına denk gelir.

18 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 281 [*Koçi Bey Risalesi*], vr. 41b. Erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://opendigi.ub.uni-tuebingen.de/opendigi/MaVII281#p=1>

19 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 281, vr. 42a.

basup ziyâ-i şems nâ-bûd ve zulmet-âlûd bir keyfiyet olduğu evânda yazılmıştır.

Beyt:

*Nazar kıl kapladı gerd-i kûdûret rûy-ı dünyâyı
Dumandır hâlimiz esmezse bâd-ı lutf-ı sübhânî.²⁰*

1.3. Sıdkî Emetullah Hatun (Berlin Devlet Kütüphanesi)

Berlin'e Eylül ayında son gidişimde bir mecmuada karşılaştığım Kadı Kame-tizade Mehmed Efendi'nin (ö. 1089/1678) kızı Sıtkî Emetullah Hanım'ın şeyhi Hasan Efendi'nin (Ümmi Sinan-zade) vefatına düştüğü tarihe yer vermek isterim. Bu tarih düşürme bir mecmuanın içinde yer almaktadır.²¹ Bir kadın anlatıcının, hem de Sâlim'in deyimiyle erkek gibi bir kadının kalemin-den çıkmış olması,²² ve *Divan*'ında da rastlanmayan bir tarih olması münasebetiyle buraya almayı uygun gördüm:

Kametîzâde Emetullah Hâtun'un inâbet-kerdesi olduğu şeyhe târîh-i vefâtıdır.²³

Düşüp düşümde bir âteş içine ben nâ-gâh
Ne hâlet ile muabbir ider dedim tefhîm
Bu hayret üzere iken didiler ki eyvâ[h] hayf
Salâ sadâsı gelür yine var bir emr-i cesîm

Biri gelüp didi kim pîrim ol güzîn-i kirâm
Olundu vuslat-ı Hakk ile bu gece tekrîm
O şeyh-i fâzıl-ı kâmil o mahz-ı nûr-ı Cemîl
O mürşid-i ezeli ol veliyy-i Rabb-i Kerîm

20 Eberhard Karls Universität Tübingen, Universitätsbibliothek, Ma VII 111, vr. 1a. Erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://opendigi.ub.uni-tuebingen.de/opendigi/MaVII111#p=1>

21 Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. or. oct. 78, vr. 20a. Sıdkî Emetullah Hanım'ın kısa biyografisi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, 2. cilt (Ankara: TÜBA, 2016), 710-711. Divanı için bkz. Murat Çolak, "Emetullâh Hanım Dîvânı (İnceleme-Metin)," Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010. Hasan Efendi için bkz. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-ummi-sinanzade-seyh-hasan>.

22 Hatice Aynur, "Ottoman Literature," *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, ed. Suraiya N. Faroqhi (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 515.

23 Transkripsiyonun son okumasını yapan Ömer Said Güler'e teşekkür ederim.

Zehî firâk ki nâr-ı cahîm-veş ciğerim
Kebâb eyledi hasretle ol gazâb-ı elîm
Ebu'l-fethde o şeyh-i güzîde va'z ider kim
Eylerdî gümrehi irşâd edâsı bî şekk ü bîm

Îlâhî eyle bizi haşr anınla ukbâda
Reîs-i zümre-i sûfiyyedir o pîr-i rahîm
Efendizâdemiz erzâdemiz efendimizi
İde yerinde Hüdâ tûl müddet ile mukîm

Didi bu câriyesi Sıdkî rihlete târîh
Hasan Efendi'ye firdevsi mesken ide kerîm

1088

Üçüncü sayıya ve burada yazdığım editoryal yazılarda Almanya'da karşılaştığım çok farklı metinleri tanıttım. İster Münih'teki koleksiyonda Yusuf Nabi olsun, ister Gotha'da Yuhanna Finan, İbn Arabşah olsun, ister Berlin'de Ahmed Münib, Tübingen'de Ali Yazıcı olsun, kişilerin hepsinin ortak noktası kısa ya da uzun bir metnin içinde bir parça ya da kendi başına bir metin olarak kendilerini anlatmak, kendi hayatlarında önemli bazı gelişmeleri duyurmak, kayda geçirmektir: Çocuğunun doğumu, kardeşinin bir yerden bir yere gitmesi, sürgüne gitmesi, sürgünden dönmesi, eşine ve çocuklarına özlemi gibi.

İsterseniz modern öncesi dönemde, Doğu'da birey yoktu, ister Avrupa'da da Ortaçağ'da da birey yoktu denilsin. İster bireysellik ile bağdaştırılsın, ister bir başka şey ile; insanlar kendilerini şu ya da bu biçimde buldıkları kağıdın üzerine bir şeyler yazarak gösteriyorlardı. İnsan, kul da deseydiniz, birey yahut vatandaş da deseydiniz tüm çıplaklığıyla karşımızdadır.

2. Bizden Haberler:

Bu dönemde iki mühim gelişme yaşandı. Birincisi, ülkemizde de artık doktora sonrası/post-doc pozisyonlarda araştırmacı istihdamı sağlanıyor. Dünyada yerleşik bir uygulama olan *post-doc* süreçlerinin bir benzeri gibi, Yük-

seköğretim Kurulu tarafından 2547 sayılı kanunun ek 34. maddesi kapsamında “doktora sonrası sözleşmeli araştırmacı” statüsünde istihdam söz konusu olabilmektedir. Bu önemli fırsatı biz de BAMER (İstanbul Medeniyet Üniversitesi Ben-Anlatıları Uygulama ve Araştırma Merkezi) olarak faydaya çevirdik ve bölümümüzden doktoralı Canan Torlak Emir’i bu kapsamda bünyemize kattık.

2.1. Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları-Dördüncü Toplantı-Ara Dönem Toplantısı (13 Aralık 2024)

Bizden haberler kapsamında duyurmam gereken bir başka önemli gelişme: 13 Aralık 2024’te Berlin Freie Üniversitesi ile birlikte, Alexander von Humboldt Vakfı’nın sponsorluğunda üniversitemizde dördüncü ben-anlatıları toplantısını (Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları-Dördüncü Toplantı-Ara Dönem Toplantısı²⁴) gerçekleştirdik. 2020’den beri iki senede bir düzenlediğimiz bu toplantıları 2024’te iki kez düzenlemiş olduk. Bu toplantı öncekiler gibi geniş katılımlı olmayıp tek günlük butik bir bilimsel etkinlik olmuştur ve başlıca, Almanya’da bulunan Doğu yazmaları mercek altına alınmıştır. Freie Üniversitesi Osmanistik ve Türkoloji Enstitüsü Müdürü Elke Hartmann, selamlama konuşmasında, Berlin’de Claudia Ulbrich yönetiminde 2004-2012 yılları arasında, Freie Üniversitesi Tarih Bölümü (Friedrich-Meinecke-Institut) bünyesinde, Alman Araştırma Cemiyeti [Deutsche Forschungsgemeinschaft-DFG] desteğiyle gerçekleştirilmiş “Selbstzeugnisse in transkultureller Perspektive [Transkültürel Perspektifile Ben-Anlatıları]” başlıklı projeye atıf yaptı. Projede Alman ben-anlatılarının yanında mukayeseli olarak Japon ve Türk ben-anlatılarının ele alındığını ifade etti. Kendisinin de projenin Barbara Kellner-Heinkele’nin yönetimindeki Türkolojiyi ilgilendiren kısımda yer aldığını vurguladı. Hartmann’ın bahse konu proje atfı benim için anlamlı olmuştur; zira İstanbul toplantımız Berlin’de yapılan çalışmalar ile bir tür devamlılık içerisine girmiştir. Benim de ekip üyeleriyle tanışıklığım bir ölçüde bu proje dolayısıyla olmuştur.

Toplantının kapanış oturumunda Suraiya Faroqhi’nin söyledikleri benim için anlamlıdır. Bugün subjektivite üzerinden bir Osmanlı tarihi konuşuyo-

24 Program için bkz. <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/13-aralik-olba-2024-medeniyet.pdf>. Erişim tarihi: 15 Aralık 2024. Özet kitapçığı için bkz. <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olba-2024-medeniyet-13-aralik-bildiri-ozeti.pdf>. Erişim tarihi: 15 Aralık 2024.

ruz, dedi: “Uzun seneler Osmanlı tarihi devletin, yönetici elitin ve bürokrasinin tarihi olarak icra ediliyordu; bugün konuştuğumuz çerçevede bir tarihçilik icra edilmiyordu.” Faroqhi, ben-anlatılarının devletin sunduğu perspektif dışında da toplumun geniş, çeşitli katmanlarını hikayeye katma imkanı verdiğini vurguladı. Bu sözlerin, kariyerine Ömer Lütfi Barkan’la bir sosyal ekonomik tarihçi olarak başlamış²⁵ ve alandaki dönüşümlerin içinden gelen kıdemli bir kişi tarafından dile getirilmesi fevkalade manalıdır.

Dördüncü toplantımızda, “Osmanlı’da ben-anlatısı var mı?” değil de “Osmanlı ben-anlatılarının karakteristikleri nelerdir?” sorusunun tartışılması, artık varlık-yokluk, azlık-çokluk meselesinin ötesinde, analiz-yorumlama safhasına rahatlıkla geçebileceğimizi görmüş olduk. Zira, Elke Hartmann kapanış ve genel değerlendirme oturumunu şu soruyla açtı: “Osmanlı ben-anlatılarının özellikleri nelerdir ve Osmanlı tarihyazımına nasıl bir katkı sunma potansiyeli taşımaktadırlar?” Barbara Henning’in de bu çerçevede, “gün boyunca gösterdiğiniz malzemenin çoğunun kriz anlarında yazılmış olduğunu gözledim” tespiti önemli buldum. Henning, “İnsanlar kriz anlarında kendilerine dönüyor ve kimlik sorgulaması yapıyor olabilirler; ben kimim, ne yapıyorum, nereye mensubum gibi sorulara kendilerini kaptırıyor olabilirler.” dedi. *Kadı ve Günlüğü* üstüne çalışırken, günlükler konulu geniş okumalar yaptığımda, günlüklerin kriz anlarında tutulmaya başlanan metinler olduğu yolunda argümanlar görmüştüm.²⁶ Bu güdü belki Henning’in izlediği üzere daha başka türlere doğru da genişletilebilir: Mektup için de hatırat için de ve tabii olarak esaretnameler için de. Yapılan dört toplantının neticesinde, Osmanlı ben-anlatılarının, artık varlık-yokluk, azlık-çokluk mücadelesini kazandığını gösteren bir başka kanıt da zannediyorum, son toplantıda şablon meselesinin gündeme getirilmesi olmuştur. Bu meselenin öne çıkarılmasını şu bakımdan önemli buluyorum: Açılış konuşmamda ben, akabinde gün boyunca arkadaşlarım çokça farklı türlere ait ben-anlatı örnekleri gösterdik; içeriklerini tartıştık. Peki bu türlere ait bir şablondan bahsedilebilir mi? Yani her bir ben-anlatı türünün bir şablonu belirmiş midir? Osmanlı kişileri yazdıkları tür ile bağıntılı olarak belli bir şablonun içinden mi üretiyorlardı? Bunu ilkin esaret anlatılarının konuşulduğu

25 Selim Karahasanoğlu, “Yaşayan Tarih: Suraiya Faroqhi ile Söyleşi,” Türk Tarih Kurumu YouTube Televizyonu, Yayın Tarihi: 3 Mart 2023, Erişim tarihi: 20 Aralık 2024. https://www.youtube.com/watch?v=WvL_yL_3X90.

26 Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü*, 20.

panelde soru-cevap faslında Christoph K. Neumann dile getirdi. “Esaret anlatılarından bahsediyorsunuz; peki esaretname kelimesini kullanacak kadar yani bir türün varlığını kanıtlarcasına anlatılar bütününden bahsedebiliyor musunuz?” diye sordu. Kapanış oturumda da Hartmann, şablon meselesini bir daha gündeme taşıdı. Esasen bu sorulara doyurucu yanıtlar, bizim TÜBİTAK proje sonuç raporumuzda ortaya konulacaktır. Yani derlenen materyalin tümü türlerine göre tasnif edildikten sonra hem şablon meselesini hem de Osmanlı ben-anlatılarının özgünlüğünü ve özellikleri meselesini aydınlatmaya çalışacağız.²⁷

2.1.1. 1683 Viyana Kuşatmasına Katılan Bir Deli Askerin Güncesi:

Mehmed Zaîm Gölevî'ye ait Rûz-nâme-i Muhtasar [Kleines Tagebuch]

Zaîm'in dahi var birkaç seferi
Mükedder hali var sorma neferi.²⁸

Konumuz açısından Almanya'da bulunan materyal içerisinde, en öne çıkan metnin, Halle'deki Francke vakıflarının (*Franckesche Stiftungen zu Halle*) koleksiyonunda bulunan, 1683'te Viyana'da Osmanlı kampında bulunmuş Deli Mehmed Zaîm Gölevî'ye ait *Rûz-nâme-i Muhtasar [Kleines Tagebuch]*²⁹ olduğunu söyleyebilirim. Osmanlı askerlerinden deliler zümresinin 17. yüzyılda Avusturya ile savaşlarda büyük yararlık gösterdiği literatürde vurgu-

27 Şimdilik bu yöndeki bir tartışmayı şurada yaptığımızı not edeyim: Selim Karahasanoğlu&Semra Çörekçi, “Dede-Torun Günlük Yazarı: Sıdkı Mustafa (ö. 1790-1) ve Sıdkızade Mustafa Hamid (ö. 1850) Günlükleri Üstüne Form ve İçerik Açısından Bir İnceleme yahut Bir Janra Ait İşaretler,” *Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Sempozyumu*, 15-17 Haziran 2022, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Erişim tarihi: 10 Aralık 2024, https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olbasempozyumprogrami_compressed.pdf. Tebliğ özeti için bkz. *Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Sempozyumu: Özet Kitapçığı/Abstracts*, 37-39. Erişim tarihi: 10 Aralık 2024, [https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olba-semozyum-bildiri-ozetleri_compressed\(1\).pdf](https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olba-semozyum-bildiri-ozetleri_compressed(1).pdf).

28 Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 80a.

29 Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44.

Daha evvel literatürde yer almış bir başka Osmanlı deli askerinin ben-anlatısı Kabudlu Mustafa Vasfî'nin *Tevârih*'idir: Jan Schmidt, “The Adventures of an Ottoman Horseman: The Autobiography of Kabudlu Mustafa Vasfî Efendi, 1800-1825,” *The Joys of Philology: Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, cilt 1 (İstanbul: ISIS, 2002), 165-286; Tolga Esmer, “The Confessions of an Ottoman ‘Irregular’: Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century,” *Osmanlı Araştırmaları* 44 (2014): 313-40; Kabudlu Mustafa Vasfî Efendi, *Tevârih (Analysis-Text-Maps-Index-Facsimile)*, haz. Ömer Koçyığıt (Cambridge, MA: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2016).

lanmıştır.³⁰ *Rûz-nâme-i Muhtasar* ilk olarak 2007'de Erika Pabst tarafından kataloglanmıştır.³¹ Metne dayalı olarak hazırlanan Elbasan'ın güzelliğini anlattığı kısımlarına odaklanan birkaç dizelik küçük bir neşir hüviyetinde yeni bir yayın ise Nedim Zahirović tarafından gerçekleştirilmiştir.³² Ben bu metni yaz döneminde Berlin'e gittiğimde, ilk defa Barbaros Köksal'dan duydum. Akabinde, ilginç şekilde, Metin Aydar da Köksal'dan bağımsız olarak metni bana gönderdi ve ilgimi çekebileceğini ifade etti. Yazma üzerinde çalışmalarımız böylece başlamış oldu. Proje grubumuzdan Canan Torlak Emir'i metnin transkripsiyonu ile görevlendirdim. İş bitirdikten sonra, Kemal Gurulkan'ın yardımıyla transkripsiyona son halini verdiler. Çok geçmeden, Hans Georg Majer de bana bir mesaj göndererek böyle bir metnin varlığından, ilgimi çekebileceğinden bahsetti. Üç meslektaştan aynı metnin birbirinden bağımsız olarak gelmesi, metnin bizi çağırdığı anlamına gelmelidir! 13 Aralık'ta, Metin Aydar ile Canan Torlak Emir, *Rûz-nâme-i Muhtasar*'ı ortak bir sunumla tanıttılar.³³

Kitap ilkin ganimet olarak, Osmanlı'nın savaştığı ittifakta yer alan Saksonya Elektörü III. Johann Georg (ö. 1691) komutasındaki orduda görev yapan binlerce askerden bir humbaracı (*grenadier*) askerin eline geçmiş ve bu asker 1683'te, o dönemde kışlanın bulunduğu Oschatz'ta koro şefi Christian Kayserlingk'e kitabı dört *groschen*/guruş karşılığında satmıştı. Akabinde o da, eseri Oschatz'ta diyakoz olarak görev yapan Johannes Jacobi'ye 1684'te aynı paraya satmıştır.³⁴ Bu sene basılan bir makale, Halle'deki Türk ganime-

30 "XVII. yüzyıl Avusturya savaşlarında Tiryâkî Hasan Paşa ve Lala Mehmed Paşa'nın delileri büyük kahramanlık göstermişlerdir." Abdülkadir Özcan, "Deli," *TDVİA*, erişim tarihi: 11 Kasım 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker>.

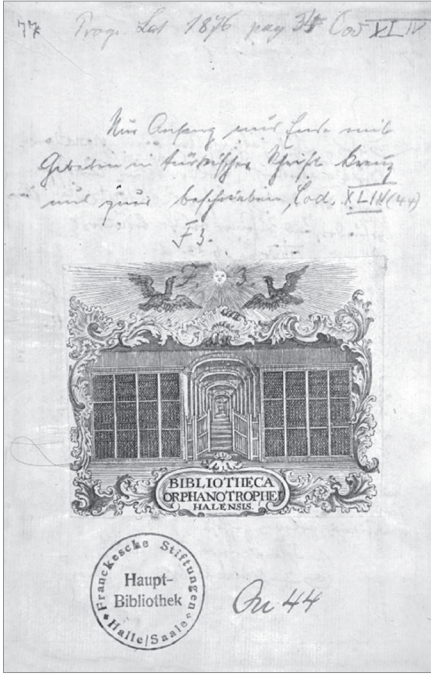
31 Erika Pabst, *Orientalische Handschriften im Archiv der Franckeschen Stiftungen zu Halle* (Halle: Archiv der Franckeschen Stiftungen zu Halle [Saale], 2007), 223. Bu referansa dikkatimi çeken Hans Georg Majer'e teşekkür ederim.

32 Nedim Zahirović, "The Beauty of Elbasan in the Verses of Zaimi Mehmed from Gyula," *Keshif: E-Journal for Ottoman-Turkish Microeditions* 1, 2 (2024): 102-6. Eserin yazarını ilk defa kamuoyuna duyuran Zahirović'dir; Pabst yazar adı zikretmemektedir.

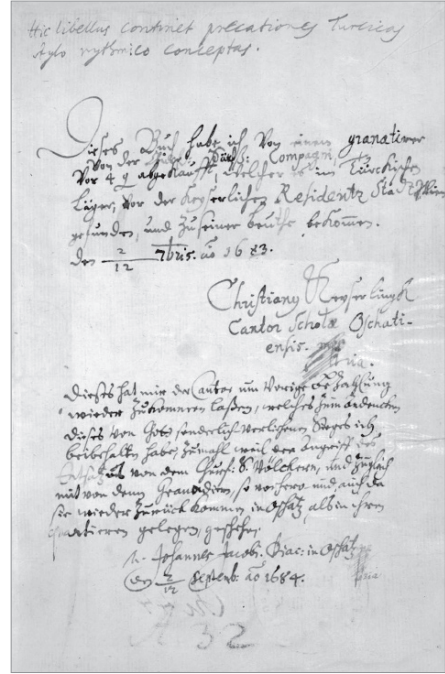
33 Metin Aydar & Canan Torlak Emir, "Halle'deki Francke Vakıflarının (*Franckesche Stiftungen zu Halle*) Koleksiyonunda Bulunan *Rûz-nâme-i Muhtasar* [Kleines Tagebuch]/ A Short Diary in the Holdings of Francke Foundations in Halle," *Olba 2024-Medeniyet: Osmanlı Literatüründe Ben Anlatıları Dördüncü Toplantı - Ara Dönem Toplantısı*, 13 Aralık 2024, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Erişim tarihi: 15 Kasım 2024, <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/13-aralik-olba-2024-medeniyet.pdf>. Tebliğ özeti için bkz. *Ottoman Ego-Documents/OLBA: 4th Interim Meeting - Dördüncü Ara Toplantı-Abstracts*, 5. Erişim tarihi: 15 Kasım 2024, <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olba-2024-medeniyet-13-aralik-bildiri-ozeti.pdf>.

34 Yazmanın elden ele Halle'ye gelişinin öyküsü için bkz. *Franckeschen Stiftungen zu Halle*, Vgl. AFSu/H Q 44, vr. 77a-77b ve https://www.qalamos.net/receive/DEHa33Book_manuscript_00000061. Erişim tarihi: 10 Kasım 2024.

ti (*Türkenbeute*) el yazmalarının tarihini incelemektedir. Simon Mills'e ait makalede, 1683'te Viyana bozgununun akabinde, Avrupa kütüphanelerine ulaşan kitaplardan bahs olunmakta ve bu tür eserlerin birçoğunun Halle'ye ulaştığı ve 1698'de ilahiyatçı August Hermann Francke (1663-1727) tarafından kurulan okul kompleksi ve yetimhaneye bağlı kütüphanelerin koleksiyonlarına dahil edildiği bilgisi verilmektedir. *Rûzname-i Muhtasar*'ın da Viyana'dan Halle'ye ulaşmasının öyküsü bu çerçevede anlaşılmalıdır.³⁵

Görsel 1: Rûz-nâme-i Muhtasar [Kleines Tagebuch] Üzerinde, Bibliotheca Orphanotrophei Halensis yazılı Exlibris (Temellük) Kaydı ve Franckesche Stiftungen Haupt-Bibliothek Mührü, Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 77a.

Görsel 2: Rûz-nâme-i Muhtasar'ın [Kleines Tagebuch] Osmanlı kampında bulunma ve satılma öyküsünün anlatıldığı sayfa, Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 77b.

35 Simon Mills, "Türkenbeute in Halle: The Spoils of War and the Study of Islam in an Eighteenth-Century Pietist Orphanage," *Erudition and the Republic of Letters* 3, 9 (2024), 364. Rûz-nâme-i Muhtasar'ı tanıttığı kısımlar için bkz. 369-370.

Kendi deyimiyle, ahir zaman şairi³⁶ Mehmed Zaîm, 1094/1683 tarihinde sefer-i hümayuna memur olmuştur. Kimliğini metninde defalarca deşifre eden yazar, bir yerde kendinden “Peşte ve Buda çöllerinde hakîr-i pür tak-sîr Zaimî” olarak bahsetmektedir.³⁷ Metin çoğunlukla nazım şeklinde sefer hallerinden, seferlinin çektiği çilelerden, fetih arzusundan, çatışmalardan, vatan hasretinden tütün ve afyon kullanımı ve bunların pahalılığından, kimi reçetelerden bahsetse de kimi yerlerde ailesinden bahsetmektedir. Bu sayede, oğulları Deli Mustafa (1090/1678) ve Deli Ahmed'in (1094/1683), ikiz kızları Ayşe ve Firdevs'in doğumunu (1089/1678), kardeşleri İbrahim (1089/1678) ve Osman (1093/1682) ağaların ölümünü öğrenmekteyiz.³⁸ Bu aileye ait doğum-ölüm kayıtları münasebetiyle metin, 1089/1678'e kadar in-se de kayıtların ekserisi, 1094/1683'e; kuşatma hazırlıkları safhasına ve sı-cak çatışma günlerine tarihlenmektedir.

1683 Viyana kuşatmasına katılan askerin kaleminden çıkma, askerin duygularını birinci ağızdan vermesi münasebetiyle bu metin pek kıymet-lidir:

Türkî-i Za'îmî

An tahrîr şode kurb-ı kal'a-yı Beç

Mâh-ı Şa'bânü'l-muazzam yevm 13

Fi yevm 13 Ş. sene 1094 [7 Ağustos 1683]

Çok şükürler olsun perverdigâra

Nemçe tahtı şimdi mekânımızdır

Keremden bir kimse sorsa hakîri

Göle şehri bizim vatanımızdır

...

Nemçe kralı hazır eyle harâcın

Bir zamândan alınmadıydı bâcın

Çün ihrâk olundu tâc ile tahtın

Koğarız kâfiri şikârımızdır.³⁹

36 “Za’imî âhir zamanın şâiridir.” Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 81a.

37 Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 85b.

38 Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 1a, 1b, 3a.

39 Franckeschen Stiftungen zu Halle, Vgl. AFSt/H Q 44, vr. 79b.

3. Bu Sayıda:

Bu sayıda dört araştırma makalesi ile çıkıyoruz. Dördü de Üsküp'teki toplantımızda sunulan tebliğlerin makale formuna dönüşmüş halleridir.⁴⁰ İlk makale Üsküp'te onur konuşması olarak Suraiya Faroqhi tarafından sunulan tebliğe dayanıyor. Bu tebliğ-makalenin mazisi eskiye dayanıyor. Faroqhi, 2020'deki ilk etkinliğimizde *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin bir ben-anlatısı olduğu dile getirdiğinden beri bunu ete kemiğe büründürmesini istemiştir. Faroqhi, Evliya Çelebi'nin birinci ağızdan anlatı hüviyetini makalesinin başlığına taşımıştır. Bu makaleye rağmen Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin total olarak bir otobiyografik anlatı gibi vasıflandırılabilceği kanaatinde değilim. Faroqhi, başlığa "Bir Birinci Ağızdan Anlatı Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi" dese de, yazıda seyahatnamenin tümüne sirayet eden bir otobiyografik ton ortaya konmuş değildir. Makale, seyahatnamenin içindeki parça parça kendini anlattığı kısımlara da odaklanmaz. Faroqhi, Evliya'nın kimliği üzerinden bir benlik analizi kaygısı gütmektedir. Şüphesiz ben-anlatılarının doğrudan ve dolaylı her türlü analizleri *Ceride*'nin kapsam alanına giriyor; o bakımdan da Faroqhi'nin bu sayımıza katkısını fevkalade kıymetli buluyorum.

İkinci araştırma makalemiz, kadılık ve ilmiye konulu çalışmalarından tanıdığımız Yasemin Beyazıt'a aittir. Makale, Taşköprülüzade'nin *Şakâ'ik'un-Nu'mâniyye*'sinin zeyillerinde otobiyografik unsurlara odaklanmaktadır. Osmanlı dünyasının bu önemli biyografik kaynağının sonunda yazarının kendi otobiyografisine yer verdiği malumdur;⁴¹ bu makalede ise *Şakâ'ik* tercüme ve zeyillerindeki otobiyografik unsurlar teferruatlı bir araştırmanın konusu yapılmaktadır. Beyazıt bunu yaparken, Taşköprülüzade'nin eserine otobiyografisini ilâştirmesinin norm olup olmadığını ve bu tavrının ardıllarını etkileyip etkilemediğini de sorguluyor. Makalede, somut olarak üç tercüme yazarı ile iki zeyil yazarının otobiyografilerine yer verişleri ve içerik sorgulanmaktadır: Mehmed Hâkî (ö. 1567'den sonra), Habîbî Ahmed (ö. 1564'ten sonra), İbrahim el-Amâsî (ö. 1590'dan sonra) tercümeleri; Munnuk Ali (ö. 1583/1584), Âkifzâde Abdürrahim (ö. 1816) zeyilleri.

40 Üçüncü sayımızda olduğu gibi bu sayımızda da Üsküp tebliğlerinin basım masraflarını üstlenen Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na teşekkür ederim.

41 *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi: Taşköprülüzâdeler ve İsmâüddin Ahmed Efendi*, ed. Mustakim Arıcı, Mehmet Arıkan (İstanbul: İLEM, 2020), 5.

Üçüncü araştırma makalesi Elif Sezer-Aydınlı'ya ait olup kendisi mücbir sebeplerle Üsküp'e seyahat edemediğinden, tebliğ Mine Karataş tarafından okunmuştur. Sezer-Aydınlı makalesinde, on sekizinci yüzyıldan üç mecmua üzerinde durmaktadır. Bunlardan Saraybosnalı Molla Mustafa Başeski Mecmuası üstüne bir incelemeyi bir önceki sayımızda Kerima Filan imzasıyla okudunuz.⁴² Diğer iki metin de bilinen metinlerdir: Dâyezâde Mustafa'nın *Selimiyye*'si basılmıştır. Süleyman Fâik'in *Mecmua*'sı ise yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Sezer-Aydınlı'nın katkısı bu üç metni mukayeseli bir incelemeye tabi tutmasında aranmalıdır.

Son araştırma makalesi, Anıl Göç imzasını taşıyor. Göç, doğumdaki adıyla Marie, Osmanlı sadrazamı Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (ö. 1871) ile evlendikten sonra İslam'a geçip Emine Melek (ö. 1873) adını alan bir Osmanlı kadının Harem'de 30 Yıl veya Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Eşinin Otobiyografisi (*Thirty Years in the Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*) başlıklı, Londra 1872 baskısı hatıratı ile Avrupa'da Altı Yıl: Harem'de 30 Yıl veya Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Eşinin Otobiyografisi'nin Devamı (*Six Years In Europe: Sequel to Thirty Years In The Harem or the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H. H. Kıbrızlı-Mehemet-Pasha*) başlığını taşıyan, Londra 1873 baskısı hatıratına odaklanıyor. Genç yaşta ikinci evliliğini yapan Melek Hanım, Anıl Göç'ün aktardığına göre Mehmed Emin Paşa ile evlendiğinde 22 yaşındadır. Boşanma, sürgün-firar, mali darlıklar ve intihar ile sonlanacak son derece çalkantılı bir hayat geçiren ve bunu hatıratına yansıtan Emine Melek Hanım'ın metni Göç tarafından anlaşılmaya çalışılırken arşiv belgeleriyle de desteklenmiştir. Anıl Göç'ün anlattıklarından anlaşıldığına göre, hatıratın muhtelif baskılarındaki farklılıklar ve kurgu-gerçeklik-tahrif boyutlarıyla metnin inşası başlı başına bir araştırma konusudur.

Çeviri kısmında, Cornell H. Fleischer'in Abdurrahman Bistami'nin *Kitab Durreti Tacir-resail ve Ğurreti Minhaci'l-vesail*⁴³ isimli eseri üstüne bir incelemesini okuyacaksınız. Bu makale 2020'de Altunizade'de düzenlediğimiz ilk toplantıda Skype üzerinden sunulmuştu.⁴⁴ Programda Bistami'nin

42 Kerima Filan, "Saraybosnalı Molla Mustafa'nın (c. 1730-1809) Vakayinamesi: Toplumu Gözlemlemek, Kendini İfade Etmek," *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies* 2, 1 (2024): 124-54.

43 Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 4905, vr. 1b-42b.

44 Cornell H. Fleischer, "On the Genesis and Function of *Durratı al-rasail*, and Its Relationship to *Al-Fawa'id al-miskiyyah fi al-fawatih al-Makkiyah*," *Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları: Çalıştay*, 13

bu eseri üstüne İhsan Fazlıoğlu'nun yazılarından⁴⁵ mülhem bir yuvarlak masa organize etmiş; bu eserin otobiyografik hüviyetini tartışmıştık. Sonra Fleischer, benim *IJMES*'te düzenlediğim yuvarlak masaya⁴⁶ bu makaleyi yetiştirmek için çabaladı; ancak yetiştiremedi. Ardından yazı Cemal Kafadar armağan kitabında basıldı.⁴⁷ Yazının tercümesini eski öğrencilerinden Zahit Atçıl'a teklif ettiğimde beni kırmadı; teşekkür ediyorum.

Bu sayıda üç kitabiyat yazısı okuyacaksınız. Her üç yazarımıza kendilerinden değerlendirmesini istediğimiz kitapları incelemeyi kabul ettikleri için teşekkür ediyorum. Güneş Işıksel, Virastau'nun erken modern dönem Fransız otobiyografisini ele alan kitabını geniş bir literatürün içerisine oturarak değerlendirmektedir. Aslı Çiftçi'nin *Osmanlı'da Aşk*'ı çok yeni bir kitap ve kullandığı malzeme itibarıyla *Ceride*'de değerlendirilmeyi hak ediyor. Ebru Onay, bu değerlendirmeyi büyük bir vukufla yapıyor. Edhem Eldem'in Selahaddin Efendi'nin evrak ve yazılarını incelediği kitabının ilk cildinin yayınının üzerinden dört sene geçmişse de ikinci ve bizi daha doğrudan ilgilendiren cildi bu yıl yayınlanmıştır. Hüsnîye Hoç her iki cildi titizlikle ele almaktadır.

Konferans değerlendirme raporu kısmında, Üsküp toplantımızın raporlarını Türkçe olarak Emre Eken, İngilizce olarak Gülşen Yakar imzasıyla okuyacaksınız. Raporlar birbirinin çevirisi değildir; her iki öğrencim raporları bağımsız kaleme almışlardır. Emre'ye de Gülşen'e de toplantıyı bütün yönleriyle kayıt altına alabilmek adına verdikleri emek dolayısıyla teşekkür ediyorum. Böylece bugüne kadar tertip ettiğimiz üç toplantının da ayrıntılı raporlarını yayınlamış bulunuyoruz. 13 Aralık'taki son toplantımızın raporunu ise Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak beşinci sayımızda bulacaksınız.

Mart 2020, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Erişim tarihi: 9 Kasım 2024, <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/program-ben-anlatilari.pdf>. Tebliğ özeti için bkz. *Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Çalıştayı: Özet Kitapçığı/Abstracts*, 32-3. Erişim tarihi: 9 Kasım 2024, <https://benanlatilari.medeniyet.edu.tr/documents/benanlatilari/olba-calistay-bildiri-kitapçigi.pdf>.

- 45 İhsan Fazlıoğlu, "İlk Dönem Osmanlı İlim ve Kültür Hayatında İhvânü's-Safâ ve Abdurrahmân Bistâmî," *Divân: İlmî Araştırmalar Dergisi* 2 (1996): 229-40; aynı yazar, "Abdurrahman Bistâmî," *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999): 24-25; aynı yazar, "Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3 (2005): 517-26.
- 46 "Ottoman Ego-Documents (Roundtable)," hazırlayan: Selim Karahasanoğlu; katkı verenler: İlker Evrim Binbaş, A. Tunç Şen, R. Aslıhan Aksoy Sheridan, Semra Çörekçi ve Suraiya Faroqhi. *International Journal of Middle East Studies* 53, 2 (2021): 301-43.
- 47 Cornell H. Fleischer, "A Short Account of Long Entanglements: Seyh Bedreddin, 'Abdurrahman al-Bistami, and His *Durrat taj al-rasa'il*," *Crafting History: Essays on the Ottoman World and Beyond in Honor of Cemal Kafadar*, ed. Rachel Goshgarian, İlham Khuri-Makdisi ve Ali Yaycıoğlu (Boston: Academic Studies Press, 2023), 235-40.

Arşivden bir ben-anlatısı kısmımızda üç ayrı kadın ben-anlatısı bulacaksınız. Birincisinde Kemal Gurulkan imzasıyla, bir paşa kızı Emetullah'ın, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Sarı Mehmed Paşazâde Ali Bey ile evliliğinin içerisinde yaşadığı çileleri kendi kaleminden okuyacaksınız. Belgenin net tarihini söyleyemiyoruz. Belge üzerindeki 29 Z 1255 (4 Mart 1840) tarihi Tanzimat öncesinde ait pek çok belgeye konulduğu gibi genel bir tarih olarak alınmalıdır. Emetullah'ın mektubundaki ifadelerine göre, kendisi bir paşa kızı olmasına karşın evli kaldığı müddetçe son derece mütevazı koşullarda bir yaşam sürmüş herhangi bir biçimde kocasının rızasına aykırı bir hareket içerisine girmemiştir. Ona rağmen, kocasından daima sövgü işitiştir. Bardağı taşıran damla ise üstüne kuma getirişidir. Bu koşullara dayanamayan Emetullah erkek kardeşlerinin evine sığınacaktır. Araya aracılar girer, Emetullah kuma ile gerçekleşen nikahtan vazgeçilmesini ve kocasının kumayı boşamasını şart koşar. Bir başka şart da azarlama ve tacizlerden sakınılmasıdır. Anlaşma sağlanır, kumadan boşanılır ve Emetullah evine geri döner; ancak azarlama ve şiddet halleri sürer; hatta kuma gizlice eve alınmaya devam eder. Emetullah yine biraderlerinin evine sığınır. Böylece belge usandırıcı bir boşanma hikayesi ile devam eder.

Bu kısımdaki ikinci belge, Talha Murat tarafından Almanya'nın Halle kentindeki kütüphanede tespit edilmiştir. Anne Aişe'den oğul Şaban'a mektupta anneden oğula özlem duyguları dile getirilmekte, kız ve erkek kardeşlerinin selamları iletilmektedir. Son mektubu ise Abdurrahman Akdağ imzasıyla yayınlıyoruz. 18. asır kapanırken, Sadrazam Yusuf Ziya (Ziyâeddin) Paşa'nın (ö. 1817) eşi Ayşe Hanım'ın Paşa'ya yazdığı mektupta derin bir özlem ve kocaya saygı göreceksiniz. Ayşe Hanım, kocasına sevgisini "efendimsiz dünya konağı değil şöyle dursun, cennet bile haram olsun efendim" ifadeleriyle dile getirmektedir. Paşa'dan gelen mektup kendisine okunurken, "benim efendim soğuk suya ateş bırakıldığı saat nasıl cızırdar ise benim dahi ciğerim öyle cızladı ve derunum yandı ne için bu abd-i aciz cariyesi için bu kadar dide-i şeriflerini ve mübarek dest-i şerifine zahmet veriyorlarkine?" diyerek mektuptaki cümlelerin kendisini nasıl derinden etkilediğini vurgular. Mektubu kaleme alırken bakan gözlerine yazan ellerine kıyamaz. Bu mektuplaşmalar sadrazam Mısır seferi dolayısıyla İstanbul dışında olduğu ve Arîş kuşatmasına hazırlandığı sıra⁴⁸ gerçekleşiyor olmalıdır.

48 Yusuf Ziya Paşa'nın bu tarihlerdeki faaliyetleri için bkz. Kemal Beydilli, "Yûsuf Ziyâ Paşa," *TDVİA*, erişim tarihi: 4 Aralık, 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusuf-ziya-pasa>.

Bu sayının kapak görselini Türkan Alvan'a borçluyum. Üçüncü sayıda Alvan'ın dolabname literatürünü konu alan ve özel olarak Fakîrî'nin *Dolab-name*'sini inceleyen makalesini hatırlayınız.⁴⁹ Makalesini okuduktan sonra kendisinden bir görsel talep ettim ve "Endülüs minyatürlerinde en eski su dolabı minyatürü" notuyla bana kapaktaki görseli gönderme inceliğinde bulundu. Bu su dolabını içeren minyatür, 12. yüzyılda yazılan *Hadis Bayad ve Riyad* adlı, Bayad ile Riyad'ın aşkını konu alan Arap aşk mesnevisinin Vatikán Kütüphanesi'nde bulunan 13. yüzyıla ait nüshasında (Codex Vat. Arab. 368, vr. 19a) bulunmaktadır. Görselde yerde baygın yatan Bayad'dır. Metin, sahnenin geçtiği bahçelerden birçoğunu sulayan Tartar Nehri'ne atıfta bulunur. Görselde farklı düzlemler mevcuttur; ilk düzlemde bir su çarkı, ikinci düzlemde ise yerde yatan Bayad figürü bulunmaktadır.⁵⁰

Minyatürün üzerinde Arapça ifadelerde şunlar yazılıdır:

Üstte: Nehrin kıyısında[ki] ... yaşlı adamın Tartar Nehri'ndeki bir meyve bahçesinin yanında çocuğun başında durup ona övgüler yağdırdığı ve yasını tuttuğu bir resim.

Alta: [O yaşlı adam] Dedi ki: [çocuk] Gözlerini açıp benden utanarak ayağa kalkıncaya kadar böyle devam ettim. Yüzünü sildim [onu teselli ettim] ve ona şöyle dedim: "Senin bir suçun yok, Allah sana merhamet etsin. Yaptığın şey başkası tarafından yapıldı ve sen sayısız, binlerce kişiden birisin!" Bunu duyunca bana şöyle dedi: "Özür dilerim (...)"⁵¹

Beşinci sayımızda buluşuncaya dek zatınıza hoşça bakınız!

49 Türkan Alvan, "Dolabnâme Türünün Osmanlı Ben-Anlatılarına Katkısı: Fakîrî'nin *Dolabnâme*'si Örneği," *Ceride: Ben-Anlatıları Araştırmaları Dergisi/Journal of Ego-Document Studies* 2, 1 (2024): 37-73.

50 Bu yazma ve minyatür hakkında teferruatlı bilgi şuradadır: Elena López Cuenca, "Hadith Bayad wa Riyad Manuscript," erişim tarihi: 5 Aralık 2024, <https://funci.org/hadith-bayad-wa-riyad-manuscript/?lang=en>.

51 Arapçadan çevirileri yapan K. Mehmed Osmanlı'ya teşekkür ederim.

Editör'den

SELİM KARAHASANOĞLU

From the Editor

SELİM KARAHASANOĞLU / Çeviri-Translated by: AYŞE KAPLAN

The *Seyahatname* as a First-Person Narrative

Bir Birinci Ağzıdan Anlatı Olarak *Seyahatname*

SURAIYA FAROQHI

Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye Külliyyatında Otobiyografik Anlatılar

Autobiographical Narratives in the *al-Saqâ'iq al-Nu'mâniyya* Corpus

YASEMİN BEYAZIT

18. Yüzyıl 'Erbâb-ı Merak Mecmuaları' ve Osmanlı Mecmua Yazarlığında Dönüşüm

'Miscellanies of Connoisseurs' and the Transformation of Ottoman Mecmua Writing in the 18th Century

ELİF SEZER-AYDINLI

19. Yüzyılda Osmanlı Elitine Mensup Bir Kadının Hayatından İzlenimler: Emine Melek Hanım (1814-1873)

Impressions of the Life of a Nineteenth Century Ottoman Elite Woman: Emine Melek Hanım (1814-1873)

ANIL GÖÇ

Uzun Süren Karmaşaların Kısa Bir Anlatısı: Şeyh Bedreddin, Abdurrahman el-Bistâmî ve Onun *Durratu tâci'r-resâil'i*

A Short Account of Long Entanglements: Şeyh Bedreddin, 'Abdurrahman al-Bistâmî, and His *Durrat taj al-rasâ'il*

CORNELL H. FLEISCHER

Early Modern French Autobiography

GÜNEŞ İŞİKSEL

Osmanlı'da Aşk

EBRU ONAY

V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları

HÜSNİYE KOÇ

Üçüncü Osmanlı Literatüründe Ben-Anlatıları Toplantısı Raporu

Report on the Third Ottoman Ego-Documents Meeting

EMRE EKEN

Report on the Third Meeting of the "Ottoman Ego Documents: OLBA 2024, Skopje"

Üçüncü "Osmanlı Ben-Anlatıları Sempozyumu: OLBA 2024, Üsküp" Raporu

GÜLŞEN YAKAR

Evliliğinde Çektiği Eziyetleri Dile Getiren Vezir Ahmed Paşa'nın Kızı Emetullah'ın Boşanma Talebiyle Kaleme Aldığı Arzuhal

KEMAL GURULKAN (haz.)

Mahmud Paşaoğlu Hazretlerinin Sekban Beylerinden Olan İzvornik Kal'ası'ndan Çelopekli Şa'ban'a Validesinden Gelen Mektub

TALHA MURAT (haz.)

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın (ö. 1817) Zevcesi Ayşe Hanım'ın (ö. 1812) Paşa'ya Mektubu

ABDURRAHMAN AKDAĞ (haz.)